

ВІКТИМОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

VICTIMOLOGICAL MEASURES TO PREVENT DOMESTIC VIOLENCE

Набієв Б.П., аспірант

Науково-дослідний інститут публічного права

У статті наголошено, що негативні явища та процеси у суспільстві сприяють сімейно-побутовим конфліктам, які зумовлюють віктимізацію сім'ї. Особливо чутливі до цього жінки, діти. Усвідомлюючи несправедливість сформованих соціальних реалій, вони виступають проти них та нерідко є жертвами посягання з боку інших членів сім'ї, які не бажають поступатися своїм привілейованим сімейним статусом.

Розглянуто індивідуальну віктимність, що є продуктом всього процесу соціалізації особи, в якій, поряд з загальносоціальними умовами, істотну роль відіграє взаємодія соціально-психологічних факторів сімейного спілкування (антагоністичний характер сімейно-побутових відносин, дисфункціональність сім'ї) з психологічними та психофізіологічними властивостями особи (емоційна збудливість, дратівливість тощо). Перераховані фактори індивідуальної віктимності вказують на основні напрями віктимологічного запобігання як складової ланки цілеспрямованого впливу на домашнє насильство.

Основну роль у віктимологічному запобіганні домашньому насильству має відігравати запобіжний вплив саме на потенційних жертв (осіб, які вже були потерпілими, а також осіб, спосіб життя і система поведінки яких можуть створювати, а часом і створюють конфліктні криміногенно-віктимогенні ситуації, з об'єктивною можливістю перетворитися у домашнє насильство), нейтралізація віктимогенних детермінантів до вчинення насильницьких дій, з урахуванням особи потерпілого, її поведінки, а також взаємин з кривдником. У процесі організації та здійснення віктимологічного запобігання, необхідно застосовувати такі методи: виявлення жертви з потенційною особистісною віктимністю; усунення реалізованої віктимності; організація та здійснення профілактики особистісної віктимності; інформаційне забезпечення правоохоронних органів і громадських організацій даними про поширеність потенційної та реалізованої віктимності.

Зупинено увагу на індивідуальному віктимологічному запобіганні, яке повинно поєднуватися з груповим кримінологічно-віктимологічним запобіганням та здійснюється відносно кожного учасника домашнього конфлікту та неблагополучної сім'ї в цілому.

Ключові слова: домашнє насильство, віктимологія, кривдник, жертва, реагування, захист, запобігання домашньому насильству.

The article emphasizes that negative phenomena and processes in society contribute to family conflicts, which lead to family victimization. Women and children are especially sensitive to this. Aware of the injustice of the formed social realities, they oppose them and are often victims of encroachment by other family members who do not want to give up their privileged family status.

Individual victimhood is considered, which is a product of the entire process of socialization of a person, in which, along with general social conditions, an important role is played by the interaction of social and psychological factors of family communication (antagonistic nature of family and household relations, dysfunctionality of the family) with psychological and psychophysiological properties of the person (emotional excitability, irritability, etc.). The listed factors of individual victimization indicate the main directions of victimological prevention as a component of targeted influence on domestic violence.

The main role in the victimological prevention of domestic violence should be played by a preventive effect on potential victims (persons who have already been victims, as well as persons whose lifestyle and system of behavior can create, and sometimes do create, conflicting criminogenic and victimogenic situations, with an objective the possibility of turning into domestic violence), neutralization of victimogenic determinants before committing violent acts, taking into account the identity of the victim, her behavior, as well as the relationship with the offender. In the process of organizing and implementing victimological prevention, it is necessary to apply the following methods: identification of a victim with potential personal victimhood; elimination of realized victimhood; organization and implementation of personal victimization prevention; information provision of law enforcement agencies and public organizations with data on the prevalence of potential and actual victimization.

The focus is on individual victimological prevention, which should be combined with group criminological-victimological prevention and is carried out with respect to each participant in the domestic conflict and the dysfunctional family as a whole.

Key words: domestic violence, victimology, offender, victim, response, protection, prevention of domestic violence.

Постановка проблеми. Домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

В єдиному комплексі заходів запобігання домашньому насильству важливе місце займає віктимологічне запобігання. Воно являє собою цілеспрямовану діяльність спрямовану на виявлення і усунення різних криміногенно значимих явищ та процесів у сфері внутрішньо-сімейних, особистісно-побутових, суспільно-побутових відносин, які обумовлюють віктимізацію особи потерпілої як потенційних жертв злочинних посягань, сімейно-побутових правопорушень.

Будучи цільовою ланкою системи запобігання домашньому насильству, віктимологічне запобігання має свої відмінні риси, пов'язані насамперед з статевими, поведінковими, статусними та іншими віктимологічно значущими особистісними характеристиками різних груп потерпілих.

Тому, поглибленого вивчення потребують проблеми жіночої і молодіжної віктимності; процес віктимізації потерпілих в механізмі кримінологічно-віктимологічної взаємодії правопорушника і потерпілого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові підходи до віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням розробляли І. О. Бандурка, А. Б. Блага, Б. М. Головкін, О. О. Дудоров, А. О. Джужа, О. М. Джужа, О. О. Книженко, М. Г. Кузнецов, А. М. Орлеан, Т. І. Пономарьова, Д. М. Тичина, В. О. Туляков, К. В. Юртаєва, Н. С. Юзікова та ін. Водночас, в умовах сьогодення, виникає потреба у з'ясуванні ефективності застосування віктимологічних заходів запобігання домашньому насильству на основі віктимологічного моніторингу сімейно-побутової сфери.

Виклад основного матеріалу. З сім'ї розпочинається доросле повноцінне життя людини, тут відбувається формування її як громадянина. Вона є джерелом любові, поваги, солідарності та прихильності, тим, на чому будується будь-яке цивілізоване суспільство, без чого не може існувати людина [2], яка ще в світлі нових соціально-демократичних перетворень не повністю застрахована від кримінально-протиправних та будь-яких інших посягань [3, с. 229].

Провідну роль у віктимологічному запобіганні домашньому насильству має відігравати запобіжний вплив на

потенційних жертв, тобто нейтралізація віктимогенних детермінантів кримінальних правопорушень до їх вчинення [4]. Тому у центрі віктимологічного запобігання знаходиться саме особа потерпілого, її поведінка, а також взаємини з сімейно-побутовим правопорушником – кривдником. Вивчення особи потерпілого передбачає з'ясування найбільш віктимогенно значущих її ознак і властивостей:

- соціально-демографічних;
- морально-психологічних;
- кримінально-правових;
- соціально-рольових [5].

Побутове кримінальне правопорушення – це кримінальне протиправне діяння, вчинене кривдником на ґрунті конфліктних особистісно-побутових або суспільно побутових відносин з потерпілим. Найважливішою віктимологічною особливістю правопорушень, учинених у сфері сімейно-побутових відносин є переважання серед потерпілих осіб жіночої статі та дітей [6].

Серед особистісних особливостей сімейно-побутових насильницьких злочинів можна відзначити: 1) осіб старшої вікової групи (старше 40 років), коли мова йде про мотиви ревності; 2) осіб середнього віку (30–40 років) з ситуаційною особистісною мотивацією на ґрунті пияцтва, наркоманії; 3) осіб з числа молоді (18–29 років) з мотивами помсти і самоствердження в сім'ї [7].

У процесі запобігання домашньому насильству, особливо увагу потрібно приділяти:

- розлученням і особам, які знаходяться в цивільному шлюбі, тобто осіб, невлаштованих в сімейно-побутовому плані;
- особам, які обмежені позитивним впливом, їх особисте життя найменш доступне соціальному впливу (сімейні відносини);
- особам, які ухиляються від працевлаштування, ведуть маргінальний спосіб життя, нічим не зайняті (маргіналізм);
- особам, які проживають разом формально без сімейних відносин (побутове проживання);
- особам потерпілим з непропорційною поведінкою, з провокуючою спрямованістю (аморальна чи протиправна поведінка жертви);
- сексуальним насильствам на ґрунті сімейно-побутових відносин (сексуальна мораль спільності);
- прорахункам та недолікам в діяльності правоохоронних органів.

Негативні явища і процеси в суспільстві сприяють сімейним конфліктам, які зумовлюють віктимізацію членів сім'ї. Особливо чутливі до цього жінки. Усвідомлюючи несправедливість сформованих соціальних реалій, вони виступають проти них та нерідко є жертвами посягання з боку інших членів сім'ї, які не бажають поступитися своїм привілейованим сімейним статусом [8].

Фактори загальносоціального порядку, протиріччя процесу емансипації жінок, є по суті тим базисом, на якому виникає та формується загальна жіноча віктимність. На індивідуальному рівні остання трансформується в особистісну віктимність, яка складається в результаті взаємодії соціально-психологічних чинників з психологічними і психофізіологічними властивостями особи. Інакше кажучи, загальносоціальні умови підвищеної віктимності жінок не прирікають їх фатально на роль потерпілих від сімейно-побутових кримінальних правопорушень, а вирішальну роль відіграє взаємодія соціальних і психологічних факторів. У зв'язку з цим, як справедливо зазначалося в літературі, необхідною умовою ефективного віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням є виявлення об'єктивних і суб'єктивних факторів індивідуальної віктимізації та розкриття механізму їх взаємодії [9, с. 159–163].

Генезис злочину – це процес одночасної криміналізації

майбутнього злочинця (особистісна деформація та формування мотиву злочину) і віктимізації майбутньої жертви (перетворення суб'єкта конфліктних відносин в об'єкт злочинного посягання) [4]. Визначальним тут є зміст міжособистісних відносин злочинця та потерпілого до вчинення кримінального протиправного діяння. Отже, для того щоб зрозуміти, чому та чи інша людина стала об'єктом посягання кривдника, необхідно вивчити генезу криміногенної ситуації, простежити етапи криміналізації відносин, при цьому важливо встановити протиріччя (соціальні та психологічні), визрівання і загострення яких призвело до криміногенного етапу взаємовідносин, що здатні викликати кримінальний ексцес.

Для вирішення зазначених питань необхідно використовувати поняття спілкування, що відноситься до базових категорій психологічної науки та являє собою одну з форм взаємодії людей в процесі їх діяльності [10, с. 187]. Спілкування є базовою категорією віктимології, оскільки дозволяє розкрити процес формування особистої віктимності, вивчення якої можна вважати серцевиною проблематики науки про жертву кримінального правопорушення [11, с. 125].

У контексті наведеного можна обґрунтувати висновок про необхідність вивчення особи злочинця та потерпілого як суб'єктів кримінальної взаємодії, які своїми діями сприяли настанню злочинного результату. Послідовна реалізація цього підходу на практиці безсумнівно підвищить ефективність запобіжної діяльності, а в аспекті вдосконалення кримінальної політики сприятиме зміцненню інституту індивідуалізації покарання.

У процесі спілкування відбувається різнобічний інформаційний обмін знаннями, думками, переживаннями та ідеалами, мотивами й інтересами, взаємно уточнюються й узгоджуються прагнення, потреби та цілі людей, складається психологічна спільність, досягається взаєморозуміння, здійснюється передача й засвоєння способу мислення, поведінки [10].

Соціально негативна за своїм змістом інформація, виражена в грубій словесній формі (образи, погрози) або ж в діях, що суперечать нормам етики і моралі (пияцтво, скандали, ігнорування сімейних обов'язків) дестабілізує сімейні відносини та надає їм криміногенно-віктимогенного характеру. Зрозуміло, на формування індивідуальної віктимності впливає весь процес соціалізації особи, а не тільки період сімейного життя. Однак саме в цей віктимний період набувається завершена криміногенно значима форма.

Регуляційна функція сімейного спілкування найбільше проявляється в процесі здійснення рольової поведінки, яка передбачає синхронність дій подружжя для забезпечення нормальної життєдіяльності сім'ї й досягається за допомогою взаємного контролю, стимулювання і взаємної корекції поведінки. Поряд з криміногенною значимістю відхилень рольової поведінки в сім'ї, важливу роль відіграє й віктимологічна складова, яка впливає на формування індивідуальної віктимності. До її джерел можна віднести сімейні протиріччя, що виникають у процесі взаємної адаптації подружжя (розбіжність духовних інтересів, характерів, сексуальної дисгармонії, неузгодженість поглядів з питань ведення домашнього господарства, виховання дітей тощо). Досить поширеним джерелом сімейних протиріч є прагнення подружжя на лідерство в сім'ї.

В умовах поширення емансипації жінок зростають їхні вимоги до внутрішньої родинних відносин, до поведінки всіх членів сім'ї. Разом з тим, у психології багатьох чоловіків продовжують існувати домогосподарські погляди, що суперечать змінам у становищі жінок у суспільстві й сім'ї. Усе це надає проблемі лідерства в сім'ї особливої гостроти. Крім того, в цілому соціально позитивні процеси емансипації супроводжують деякі несприятливі побічні

явища. Зокрема, серед найбільш відсталой в культурному відношенні частини жінок намітилася тенденція «мускулізації», коли жінки засвоюють невластиві їм й далеко не кращі чоловічі стандарти поведінки та способи життя (грубий стиль спілкування, авторитаризм, куріння, зловживання алкоголем та ін.). Такі жінки нерідко зумовлюють сімейно-побутові конфлікти та ставлять себе в становище потенційного об'єкта злочинних посягань з боку оточуючих [12].

Серед різноманітних сімейних конфліктів за ознаками гостроти і напруженості можна виділити два їх основні різновиди – з несурворм суперництвом (чергування періодів загострення та нормалізації відносин) і суворим суперництвом (тенденція наростання інтенсивності та гостроти міжособистісних зіткнень, що можуть призвести до розпаду сім'ї та вчинення правопорушень). Останній тип конфліктного спілкування зумовлює кримінологічно-віктимологічний інтерес, позаяк пов'язаний із загальною дезорганізацією сімейних відносин, що характеризується порушенням елементарних етико-правових норм поведінки (низька культура спілкування, маргіналізм), невиконанням обов'язків, обумовлених сімейним статусом того чи іншого члена сім'ї (обмеження матеріальних інтересів сім'ї, ігнорування господарських обов'язків, батьківського обов'язку). Саме цей різновид конфліктного спілкування повинен знаходитися в центрі уваги суб'єктів віктимологічного запобігання [13].

Викладене дозволяє дійти висновків про те, що відносно сімейно-побутових правопорушень індивідуальна віктимність є продуктом всього процесу соціалізації особи, в якому, поряд з загальносоціальними умовами, істотну роль відіграє взаємодія соціально-психологічних факторів сімейного спілкування (антагоністичний характер подружніх відносин, дисфункціональність сім'ї) з психологічними та психофізіологічними властивостями особи (підвищена емоційна збудливість, дратівливість тощо). Перераховані фактори індивідуальної віктимності вказують на основні напрями віктимологічного запобігання як складової ланки цілеспрямованого впливу на насильницьку злочинність та вчинення правопорушень в сім'ї (домашнє насильство).

У кримінологічній літературі віктимологічне запобігання в найбільш загальному вигляді визначається як діяльність, спрямована на зниження і, в кінцевому підсумку, ліквідація індивідуальної та масової віктимності за допомогою усунення негативних віктимогенних схильностей, активізації захисних можливостей потенційних жертв. При цьому вона входить до системи запобігання кримінальним правопорушенням [9].

Стосовно домашнього насильства, віктимологічне запобігання являє собою діяльність, спрямовану на усунення віктимогенних факторів (соціальних протиріч, конфліктних ситуацій та особистісної схильності до сімейно-побутових правопорушень), так і нейтралізацію та ліквідацію конкретних умов, що сприяють віктимізації особи. Вона є складовою частиною єдиного процесу запобігання. Тому її кінцеві цілі в цілому збігаються з цілями системи запобігання кримінальним правопорушенням пов'язаних з домашнім насильством.

Викладене дає можливість розглядати віктимологічне запобігання в контексті існуючих загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів запобігання. Оскільки ймовірність стати потерпілим від домашнього насильства у жінок більше, ніж у чоловіків, провідним напрямом такого запобігання повинно бути зниження їх віктимності. Віктимологічне запобігання передбачає здійснення комплексу загальносоціальних заходів економічного і культурно-виховного характеру, спрямованих на досягнення реальної рівності чоловіків і жінок у всіх сферах суспільного життя й особливо в сімейно-побутовій, усунення залишкових пережиткових елементів буденної свідомості, що виража-

ють домогосподарський погляд та порушення питання про становище жінок в суспільстві й сім'ї.

На нашу думку, особливу увагу потрібно приділити охороні материнства і дитинства, збільшити тривалість відпустки по догляду за дитиною, особливо до полохів, розширити мережу санаторіїв, будинків відпочинку і пансіонатів для сімейного відпочинку на безкоштовній основі, необхідно знаходити та удосконалювати різноманітні форми зайнятості жінок, застосовувати за бажанням жінок змінний графік роботи, неповний робочий день, дистанційну працю.

Здійснення соціально-економічних заходів, спрямованих на нейтралізацію і усунення чинників жіночої віктимності, необхідно тісно пов'язувати із заходами культурно-виховного характеру щодо подолання небажаних стереотипів мислення і поведінки, які вносять дисонанс у взаємини між чоловіком і жінкою. Безпосередньою формою взаємовідносин індивідів виступає спілкування, тому правомірно говорити про культуру спілкування як про феномен, який не зводиться до суми складових його компонентів. Культура спілкування – це здатність індивідів до вибору найбільш оптимальних і доцільних засобів і способів взаємодії для досягнення особистісної і соціально значущих цілей в процесі міжособистісного спілкування [14, с. 80]. У зв'язку з цим зрозумілим стає необхідність у формуванні культури спілкування. Рівень культури спілкування впливає на стан моральної атмосфери соціальної групи. По суті, недолік її є однією з обставин, що зумовлюють виникнення конфліктів з приводу тих чи інших міжособистісних розбіжностей.

Незважаючи на труднощі у використанні профілактичних можливостей органів і служб і справах сім'ї, виявляється безсумнівним, що активізація їх діяльності є значним резервом підвищення ефективності раннього запобігання правопорушенням, що виникають у сфері сімейно-побутових відносин. У зв'язку з цим, було б корисним ширше використовувати досвід інших країн, де сімейна психологічна профілактика успішно застосовується для вирішення кримінологічних проблем [3].

Перспективним видається налагодження прямих двосторонніх взаємозв'язків правоохоронних органів з органами та установами проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства, громадськими установами за такими пріоритетними напрямами як взаємний обмін інформацією та узгодження дій; направлення конфліктуючих осіб на психологічне консультування (в рекомендаційній формі) з повідомленням установ у справах сім'ї про необхідність вирішення певних кримінологічно значущих питань. Це дозволить підвищити рівень організованості системи запобігання сімейно-побутовим правопорушенням, розширить її можливості й тим самим підвищить ефективність їх функціонування.

Спеціально-кримінологічне запобігання домашньому насильству, як відомо, безпосередньо спрямоване на усунення причин і умов. Стосовно до віктимологічної проблематики таке запобігання повинно бути спрямоване насамперед на зниження індивідуальної віктимності – виявлення осіб, які, судячи з їхньої поведінки або сукупності особистісних характеристик, з найбільшою ймовірністю можуть виявитися жертвами, їх виховання, навчання та забезпечення особистої безпеки [3; 15].

Функції індивідуально-віктимологічного запобігання в тому чи іншому обсязі виконують усі суб'єкти запобіжного впливу. При цьому провідну роль відіграють ті з них, які безпосередньо функціонують за місцем проживання громадян (дільничні офіцери поліції, ювенальна превенція та ін.). Вони мають реальні широкі можливості своєчасного виявлення та цілеспрямованого впливу на об'єкти віктимологічного запобігання.

У процесі організації і здійснення віктимологічного запобігання домашнього насильства, необхідно застосо-

увати такі методи: 1) виявлення потенційної особистісної віктимності жертви (жінок, дітей, осіб похилого віку, інвалідів та ін.); 2) усунення реалізованої віктимності; 3) організація та здійснення профілактики особистісної віктимності; 4) інформаційне забезпечення правоохоронних органів і громадських організацій даними про поширеність потенційної та реалізованої віктимності.

До об'єктів віктимологічного запобігання зазвичай відносять осіб, які вже були потерпілими в зв'язку з власною негативною поведінкою, а також потенційних жертв – осіб, спосіб життя і система поведінки яких можуть створювати, а часом і створюють конфліктні криміногенно-віктимогенні ситуації, з об'єктивною можливістю перетворитися у кримінально-каране діяння передбачене ст. 126-1 КК України.

Одним з найважливіших об'єктів віктимологічного запобігання є також неблагополучні дисфункціональні сім'ї, яким притаманний криміногенно-віктимогенний характер внутрішньосімейних стосунків. З виявлення цих сімей по суті і повинно розпочинатися індивідуальне віктимологічне запобігання. Такий підхід надасть можливість не тільки виявити осіб, які характеризуються підвищеною віктимністю або криміногенною спрямованістю, а й визначити зміст конфліктного спілкування в родині, що загрожує кримінальними ексцесами. Тому, індивідуальне віктимологічне запобігання повинне поєднуватися з груповим кримінологічно-віктимологічним запобіганням, яке здійснюється відносно кожного учасника конфліктних відносин та неблагополучної сім'ї в цілому.

Достатньо висока латентність домашнього насильства (зокрема, у 71 % кримінальна ситуація у сімейно-побуто-

вій сфері відмічається зацікавленістю жертв (потерпілих) у збереженні «таємниці» вчинених відносно них діянь; 38 % жертв не бажали розголошу, оскільки відчували й особисту провину в тому, що сталося; 25 % – не довіряли правоохоронним органам та боялись осуду; 19 % – вважали, що їх спіткало звичайне, доволі життєве явище, по суті, такі стосунки є сімейною буденністю; 10 % – побоювалися розправи кривдника; 7 % – не розцінювали подію як правопорушення й мали непереборні почуття до кривдника [3]) обумовлює актуальність проблеми інформаційного забезпечення запобігання.

Висновки. Негативні явища та процеси у суспільстві сприяють сімейно-побутовим конфліктам, які зумовлюють віктимізацію сім'ї. Основну роль у віктимологічному запобіганні домашньому насильству має відігравати запобіжний вплив саме на потенційних жертв (осіб, які вже були потерпілими, а також осіб, спосіб життя і система поведінки яких можуть створювати, а часом і створюють конфліктні криміногенно-віктимогенні ситуації, з об'єктивною можливістю перетворитися у домашнє насильство), нейтралізація віктимогенних детермінантів до вчинення насильницьких дій, з урахуванням особи потерпілого, її поведінки, а також взаємин з кривдником. У процесі організації та здійснення віктимологічного запобігання, необхідно застосовувати такі методи: виявлення жертви з потенційною особистісною віктимністю; усунення реалізованої віктимності; організація та здійснення профілактики особистісної віктимності; інформаційне забезпечення правоохоронних органів і громадських організацій даними про поширеність потенційної та реалізованої віктимності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
2. Міжнародний день сім'ї: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_день_сім'ї%27t.
3. Тичина Д. М. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні: дис... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2024. 632 с.
4. Туляков В. А. Віктимологія (соціальні й кримінологічні проблеми): монографія. Одеса, 2000. 336 с.
5. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2006. 352 с.
6. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 19 с.
7. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 188 с.
8. Віктимологія: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.
9. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: дис... докт. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 491 с.
10. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз та запобігання): монографія. Харків: ФОРМ-М, 2014. 360 с.
11. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: моногр. / О. М. Джужа. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.
12. Вакуліч Т. М.. Психологічні фактори формування віктимної поведінки жінок. 2017. № 7. С. 16–21.
13. Гумін О. М., Зубач І. М. Жертва кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка».* Юридичні науки. 2015. № 825. С. 315–322
14. Холковська І. Л. Корекційна педагогіка. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328 с.
15. Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у системі заходів кримінологічної безпеки суспільства: монографія. Дніпропетровськ: ЛІРА, 2016. 220 с.